

İNSAN HAKLARI ALANINDA LOBİCİLİK *LOBBYING IN THE FIELD OF HUMAN RIGHTS*

Esra KARLIOVA SOYSAL

Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler ABD,
AB Çalışmaları Bölümü, Doktora Öğrencisi
esrakarlioiva@gmail.com, Antalya/Türkiye
Orcid Kodu: 0000-0003-3558-3835

ÖZET

İnsan hakları 20. yüzyıl itibariyle hızla gelişmeye başlamış ve evrensellik boyutuyla da tüm insanlar ile ilintili bir mesele haline gelmiştir. İnsan haklarının felsefesini ve tarihsel sürecini bilmek kavramı doğru yorumlayabilmek ve anlamlandırabilmek açısından önemlidir. Zamanla, insan hakları normları oluşmuş ve hukuki bir zemine oturtularak kavram uluslararası bir hale gelmiştir. Bu durum ise, insan hakları alanında ülke içinde ya da dışında yapılan insan hakları ihlallerine müdahale konusunda baskı gruplarının harekete geçirilmesi noktasında da önemli katkı sağlamıştır. Bu çalışmada insan hakları kavramsal olarak ele alınmış, insan haklarının hukuki boyutunun güçlenmesi süreci sonrasında baskı gruplarının ihlallere yönelik müdahalelerine değinilmiştir. Ayrıca bir baskı grubu yöntemi olarak lobcilik faaliyetlerinin kullanımı ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. Ancak bu noktada belirtmek gerekir ki yapılan literatür çalışması sonrasında ulaşılabilen kısıtlı kaynak dolayısıyla saha uygulamalarına yönelik çalışmalar da makale kapsamına dahil edilmiş olup, akademi ile uygulamayı birleştirmek suretiyle konuyla ilgili daha geniş kapsamlı bir bakış açısı oluşturulmaya çalışılmıştır.

89

Anahtar Kelimeler: İnsan hakları, lobcilik, savunuculuk, baskı grupları, uluslararası insan hakları normları.

ABSTRACT

Human rights have started to develop rapidly since the 20th century and have become an issue related to all people in terms because of its universality characteristic. Knowing the philosophy and historical process of human rights is important of interpreting and understanding the concept correctly. Over time, human rights norms have been formed and become internationalized by being placed on a legal level. This has also contributed greatly to push up the pressure groups who are working in the field of human rights to intervene in violations of human rights in and out of the country. In this study, the issue of human rights was conceptually addressed in the framework of the process of strengthening the legal dimension of human rights pressure groups' interventions for violations and the use of lobbying activities as a pressure group method were given. At this point, it should be stated that the field applications was involved to the article due to limited studies in academic and tried to create a broader perspective on the subject by combining academy and application.

Key Words: Human rights, lobbying, advocacy, pressure groups, international human rights norms.

1. İNSAN HAKLARININ KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

İnsan hakları, modern dünyada değeri ve önemi git gide artan ve hem hükümetlerin hem de hükümet dışı organizasyonların gün geçtikçe daha fazla ilgisini çeken bir kavram haline gelmiştir. Çoğu kez özgürlük, demokrasi, hukukun üstünlüğü olguları ile birlikte ele alınsa da insan haklarının çıkış noktasını, felsefesini ve kapsadığı alanı bilmek meselenin özünü daha iyi kavrayabilmek açısından önemlidir.

İnsan hakları felsefi temel olarak üç perspektiften incelenmektedir. Bunlardan ilki doğal haklar kuramıdır. Doğal haklar insanoğlu tarafından oluşturulan diğer tüm hukuklardan üstündür ve doğal hukukun verdiği haklar vazgeçilemezdir. Doğal hukuk kuramına göre devlet bu hakları korumak için vardır (Ağcan, 2003: 36). İkinci perspektife göre insan haklarının kaynağı insanın doğasıdır ve dolayısıyla bu haklar insan ihtiyaçları ile ilgilidir. Aslında, insan hakları, mevcuttaki şartların ötesini işaret etmektedir. Yani insanların nasıl bir durumda bulduklarını açıklamaktan ziyade nasıl yaşayabilecekleri ile ilgilidir. İnsan hakları temelde insani ihtiyaçları ahlaki bir zeminde yorumlar ve bunun gerçekleşmesi için gerekli değişimlerin sağlanmasının önemini savunur (Donnelly,1995: 30-32). Sonuncusu olan, pozitivist yaklaşıma göre insan pasiftir. Bu perspektif insan haklarını tanımlarken doğa ya da insan odaklı bir yaklaşım benimsemez. İnsan haklarının kaynağını topluma ve siyasal otoriteye dayandırır (Ağcan, 2003: 36). Habermas'a göre (1999: 64), insan hakları ahlaki ve de hukuki normlara atıfta bulunur. Çünkü, insan hakları hem ahlaki normlara benzeyerek "insani olan"la ilintilidir hem de hukuki haktır. Hukuki hak olma durumu söz konusu hakkın öznesi pozisyonunda olan insanların hukuki bir topluluğa ait olduklarını kabul eder.

İnsan hakları tartışması temelde üç önemli dönüm noktasını içinde barındırır. İlki, İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren vatandaşlık kavramının yeniden yorumlanması ve dönüşümü ile insan haklarının siyasal ve sosyal haklar alanında da yaşadığı genişlemedir. İkincisi, yaşanan iki dünya savaşı arasında güncellenen ve yeniden yapılandırılan uluslararası sistemde insan haklarının yurttaşlık kavramından bağımsız bir şekilde gösterdiği gelişimdir. Sonuncusu ise İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi vasıtasıyla uluslararası hukukla kurulan temastır. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, uluslararası insan hakları belgeleri sürecini de başlatmış ve insan haklarının hukuki olduğu kadar söylemsel olarak da evrenselleşmesine katkı sağlamıştır. (Sancar, 2003: 124). Bu kapsamda, insan haklarının neden ve nasıl oluştuğu sorusuna tarihi bir perspektiften yaklaşmak kavramın daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

İnsan hakları kavramı tarihte ilk kez 1649 yılında İngiliz John Warr tarafından *people's right*¹ -Türkçe karşılığı halkların hakları- şeklinde kullanılmıştır. Ancak hükümet deklarasyonlarında yer alarak hükümetler için bağlayıcılık niteliği kazanması 1689 yılında yayınlanan İngiliz Haklar Bildirgesi ile mümkün olmuştur. Dönemin önemli isimlerinden birisi olan Montesquie ki aynı zamanda kendisi Anayasa Hukukunun kurucularından olarak da kabul edilir, kişi özgürlüklerine dayanan devlet biçiminin en iyisi olduğunu savunmuştur. Yasama, yürütme ve yargı erklerinin birbirinden ayrılarak kuvvetler ayrımı kuramını oluşturmuştur. Rönesans Dönemi, hümanist akımın da etkisiyle vatandaşların bireyselliklerinin ön plana çıkmaya başladığı ve devletten beklentilerinin değiştiği bir dönem olmuştur. Devletler artık vatandaşların gelişimlerini desteklemek ve onların güvenliğini sağlamakla yükümlü aktörler olarak görülmeye başlanmışlardır (Çeçen, 1982: 19). 18. yüzyılda Aydınlanma Döneminin de etkisiyle insan hakları söylemleri daha da yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu dönemde Kant, Rousseau, Jefferson gibi düşünürler insan hakları alanında birçok eser ortaya çıkarmıştır. İngiliz Haklar Bildirgesini temel belge kabul ederek önce Virginia Haklar Bildirgesi ardından, Birleşik Devletler Haklar Bildirgesi yayınlanmıştır. 1787 yılında dünyanın ilk modern anayasası olarak kabul edilen Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Anayasası ile birlikte insanların doğuştan eşit ve özgür olduğu ilkesi doğal hukuktan pozitif hukuka

¹Stephen Sedley "When was the idea of human rights invented, and do we need it?" adlı konuşmasından

Daha fazla bilgi için: <https://www.gresham.ac.uk/lectures-and-events/when-was-the-idea-of-human-rights-invented-and-do-we-need-it#WL0MKYVBuLfjtuVH.99> (Erişim Tarihi: 01.06.2018)

geçiş yapmıştır (Mumcu, 94: 77). ABD başkanı Franklin D. Roosevelt'in 1941 yılında Kongre'ye sunduğu mesajda vicdan hürriyeti, ifade hürriyeti, yoksulluktan ve korkudan kurtulma hürriyeti olmak üzere dört temel hürriyetten bahsetmiştir. Böylece insan haklarının uluslararası platformlara ABD politikalarıyla taşınacağına ilk sinyalleri verilmiştir. İkinci Dünya Savaşı sırasında Naziler tarafından gerçekleştirilen katliamlarda insan hayatı ve onurunun hiçe sayılması insan haklarına olan ihtiyacın bir göstergesi olmuştur. Bundan sonraki süreçte insan haklarının oluşturulması ve yaygınlaştırılması önemli bir misyon olarak kabul edilmiştir (İren, 2016: 24). Bu kapsamda, insan hakları ve demokrasi gibi normatif değerler temel alınarak ABD'nin de öncülüğünde yeni bir uluslararası düzen kurulmaya başlanmıştır. 25 Nisan 1945 tarihinde Birleşmiş Milletler'in (BM) kurulmasıyla insan hakları kavramı ilk kez resmi olarak, uluslararası hukuk alanında kendine yer bulmuştur. 1948 yılında ise BM tarafından İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ilan edilmiştir.

İnsan hakları çeşitli kategorilere ayrılmış olsa da literatürde mutlak kabul edilen bir sınıflandırmadan bahsedilemez ki doktrinde de bu tip sınıflandırmalar yapmak oldukça eleştirilmektedir. Ancak yukarıda da kısaca değinilen tarihsel gelişim sürecinde ele alındığında üç kuşaklı sınıflandırmadan² bahsetmek mümkündür. Birinci kuşak haklar ya da klasik haklar 17 ve 18. yüzyılda dile getirilen hakları kapsamaktadır. Bu dönemde haklar, daha çok zengin burjuvanın eşitlik ve özgürlüğünü savunurken yoksul ve pasif olan vatandaşlar için sadece soyut bir kavramdı. Sanayi Devriminde ortaya çıkan ve sosyal haklar olarak da bilinen ikinci kuşak hakların temelinde sosyal eşitsizlikten dolayı işçi sınıfının bu duruma gösterdiği tepki vardı. Sonuncusu olan üçüncü kuşak haklar veya dayanışma hakları ise oluşum sürecini henüz tamamlamamıştır. İnsanın yaşaması için gerekli dayanışma ortamını yaratılması gerektiği savına dayanan üçüncü kuşak haklar hem topluma hem bireye ait olarak kabul edilmektedir. (Gülmez, 2001: 19 - 21).

2. ULUSLARARASI İNSAN HAKLARI NORMLARI

BM'nin kurulması ile özellikle insan hakları kavramının birçok BM metninde yer alması ve 1970'li yıllardan itibaren diğer uluslararası örgütlerin (Dünya Bankası, AB, Dünya Ticaret Örgütü vb.) çalışmalarında yine bu kavrama atıfta bulunması insan haklarının uluslararası bir anlam ve nitelik kazanmasına sebep olarak bu alanda evrensel normlar oluşturulmasına katkı sağlamıştır. Yine bu süreci güçlendiren bir diğer gelişme ise, bu örgütlerin insan haklarının uygulanması ve korunması yönünde birtakım denetim mekanizmaları geliştirmiş olmaları ve bunun yanı sıra insan hakları alanında çalışan Sivil Toplum Örgütleri'nin (STÖ) kurulması ile bu alanda yaptıkları lobi çalışmaları olmuştur. Böylece insan hakları normları ya da standartlarının gelişmesi ve yaygınlaştırılarak "evrensel" hale getirilmesi için ulus devletler üzerinde de ciddi baskılar oluşturulmaya başlanmıştır (Gürcan, 2012: 165 - 166).

BM sözleşmesinin ilk maddesinde insan hakları vurgusu yapılmaktadır: "*Ekonomik, sosyal, kültürel ve insancıl nitelikteki uluslararası sorunları çözüme ve ırk, cinsiyet, dil ya da din ayrımı gözetmeksizin herkesin insan haklarına ve temel özgürlüklerine saygının geliştirilip güçlendirilmesinde uluslararası işbirliğini sağlamak*".³ Bu durum insan haklarının evrensel bir değer ve kimlik kazanmasına öncülük etmiştir (Kapani, 1993: 57). Yine BM tarafından 1948'de açıklanan İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ile de insan haklarının herkes için geçerli ve evrensel olduğunun altı çizilmiştir. Bu noktada evrensel olan bir olgunun standartlarından da bahsetmek gerekir. Bu standartların temelini İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinden aldığını söylemek mümkündür.

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin yanı sıra insan hakları alanında bazı bölgesel standart oluşturma eğilimleri de gerçekleşmiştir. Bunlardan bir tanesi, birinci kuşak insan haklarının yer aldığı Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesidir (Giritli ve Güngör, 2002: 85). Bir diğeri ise Batı dışında gerçekleştirilen bir örgütlenme olan Afrika Birliği Örgütü ve Afrika Şartı'dır. Bu kapsamda

² 30 maddeden oluşan, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi üç kategoride incelendiğinde; ilk 21 maddede birinci kuşak insan hakları, 22 ile 28'inci maddeler arasında ise ikinci kuşak insan haklarına ilişkin düzenlemeler yer almakta; ve son olarak 29 ve 30. Maddelerinde de, bu hakların kullanılması ve düzenlenmesi ile ilgili herkese tanınmış olan hak ve özgürlüklerin sınırlanabileceği ölçülere ilişkin ifadeler dikkat çekmektedir. (Kapani, 1981:25-26).

³ <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/3-30.pdf> Erişim Tarihi: 31.05.2018

BM sözleşmesine uygun çalışmalar gerçekleştirilmektedir ve halkların hakkı kavramı ilk kez Afrika Şartı'nda ortaya çıktığı kabul edilmektedir (Atalar, 2002: 38). 1946 yılında on Avrupalı devletin (Belçika, İngiltere, Danimarka, Fransa, Hollanda, İrlanda, İsveç, İtalya, Lüksemburg ve Norveç) bir araya gelerek kurduğu Avrupa Konseyi⁴ de yine demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğünü savunmak amacıyla Avrupa düzeyinde oluşturulmuş bir uluslararası kuruluş olarak kabul edilmektedir. La Haye Kongresinin, Avrupa Konseyi'nin kuruluşunda önemli bir rolü vardır. Avrupa Konseyi'ne üyelik yükümlülüklerinden biri insan haklarına saygıdır (Özdek,2004: 14). Avrupa Konseyi tarafından insan hakları alanında oluşturulan belgelerden en önemlileri de şu şekilde sıralanabilir; “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi”, “Avrupa Sosyal Şartı”, “Avrupa İşkencenin ve İnsanlık dışı veya Onur Kırıcı Muamele ve Cezanın Önlenmesi Sözleşmesi” ve “Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmesi” (TODAİE, 1997:10). 1950'de Roma'da imzalanarak 1953'te yürürlüğe giren ve insan hakları alanında standart oluşturan bir başka belge ise Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'dir. Bu sözleşme İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde belirtilen hak ve özgürlüklerin korunmasına yönelik atılan ilk önemli adım olarak da nitelendirilebilir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni diğerlerinden ayıran önemli bir özelliği de güçlü bir denetim mekanizmasına sahip olmasıdır. Strasbourg'da kurulan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, sözleşmenin hükümlerinin uygulanmasından ve korunmasından sorumludur⁵. Tüm bunlar, uluslararası alanda insan hakları meselesi ile ilgili olarak standart geliştirme çabaları olarak adlandırılabilir. Ancak, realiteye bakıldığında, böyle bir standardizasyon gerçekten oluşturulmuş mudur ya da oluşturulabilir mi sorusu alanda çalışan birçok aktör için geçerliliğini korumaya devam etmektedir.

Uluslararası ilişkiler perspektifinde ele alındığında insan haklarının gerçekten bir standardı var mıdır ya da olabilir mi soruları daha da anlam kazanmaktadır. Uluslararası İlişkilerde insan hakları kavramını inceleyen Donnelly (1995), insan hakları ve dış politika arasında doğrudan bir bağ olmadığını savunanları gerçekçi, devletçi ve çoğulcular olarak üç gruba ayırmıştır. Gerçekçilere göre dış politika devletin çıkarları gözetilerek belirlenir ve insan hakları buna dahil değildir. Devletçiler ise insan hakları meselesini devletin iç işleri olarak görmekte ve dış politika işle ilgisi olmadığını savunmaktadır. Çoğulcular, kültürel ve etik ayrımlara dikkat çekmektedir. Ayrıca, insan hakları meselesinin dış politikada etkili olmasını ahlaki bir emperyalizm olarak nitelendirmektedir. Çoğulcular, insan haklarının aslında Batılı değerlerin bir temsili olduğunu savunmaktadır. Fakat her bir ülke farklı ahlaki yapı ve kültürel değerlere sahiptir. Dolayısıyla bu duruma saygı gösterilerek insan hakları dış politikada kullanılmamalıdır. Buradan hareketle insan haklarının evrenselliği aslında uluslararası ilişkiler perspektifinde ele alındığında tartışmalı bir konumdur.

İnsan haklarının evrenselliğinin kabul edildiği noktadaysa başka bir sorun daha gündeme gelmektedir: tüm insanlar için kabul edilen bu haklar gerçekten uygulanmakta mıdır ya da uygulanmasını hangi mekanizmalar nasıl sağlamaktadır? Kabul etmek gerekir ki her hak arayışı bir hak ihlali sonucu gerçekleşmektedir. Başka bir deyişle, hak tanımı aslında haksızlık durumu üzerinden gerçekleştirilmektedir. Haksızlık diye bir durum olmasaydı hak sahibi olmak ya da hak elde etmek gibi olgular da türemeyecekti. (Karakulak, 2007: 15). Yani diyalektik yasa gereği her durum kendi zıtlığını ya da karşıtlığını yaratmaktadır. Donnelly bu durumu şu örnekle açıklamıştır;

“Süpermarkete gidip bir somun ekmek alırsam, parama hakkım olduğunu, onu ekmek üzerindeki hakla değiştirdiğimi veya dükkandaki görevlinin – ve paramı ve ekmeğimi çalmayanların- haklarına saygı göstermekte olduklarını söylemek anlamsız olur. Bunu söylemek tam olarak yanlış olmamakla birlikte, hakların nasıl işlediğine ilişkin olarak konuşmacının anlayışından veya söyleneni doğru duyup duymadığımızdan şüphe etmemiz çok yersiz olurdu. Bir kişinin hakları, bunlardan

⁴ Avrupa Birliği ile karıştırılmamalıdır. Avrupa Konseyi bugün Türkiye Cumhuriyeti'nin de içinde olduğu 47 üyesi olan uluslararası bir örgüttür. Daha fazla bilgi için: http://www.mfa.gov.tr/avrupa-konseyi_tr.mfa

⁵ Daha fazla bilgi için:

https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=court&c=#newComponent_1346149514608_pointer Erişim Tarihi: 01.06.2018

söz etmeye yetecek kadar önemlidir; ama ancak bu haklardan yararlanılması tehlikede olduğu zaman bunların bir anlamı vardır. Ancak tehdit veya inkar edildikleri zaman haklara başvurulur, onlar ileri sürülür ve kullanılır.” (1995: 20-21)

Bu kapsamda Donnelly'e göre, bir hakka sahip olma durumu, en fazla kişinin hakka sahip olmama ya da haktan yararlanılmasının kabul edilmediği zamanlarda değer kazanmaktadır. Donnelly sahip olma ve aynı zamanda sahip olamama durumunu hakların “sahiplik paradoksu” olarak adlandırır ve bunun insan hakları için özel bir önemi olduğunu altını çizer.

Bu açıdan bakıldığında adaletsizliğin hakları oluşturduğunu söylemek mümkündür. Adalet ise hukuk ve uygulayıcıları tarafından sağlanır. Dolayısıyla insan haklarının uygulanması ve korunması ile ilgili sorumluluk bireylere değil devletlere aittir.

Diğer taraftan, insan hakları ve demokrasi birbirinden ayrılmaz iki kavram olması sebebi ile demokrasinin varlığı için geçerli ve gerekli argümanların aslında insan haklarının uygulanması ve korunması için de önemli olduğu söylenebilir. Başka bir deyişle, demokrasinin varlığı insan haklarının güvencesidir. Özellikle, demokratik yönetim sistemlerinin hakim olduğu devletlerde insan haklarını uygulamak ve korumak için devletten başka mekanizmalar da iş başındadır ve bunlardan bir tanesi de baskı gruplarıdır. Demokratik sistemlerde baskı grupları karar alma süreçlerine etki ederek istedikleri sonuçları almak için çeşitli faaliyetler yürütmektedir. Baskı gruplarının çalışmalarına insan hakları alanında da sıklıkla rastlanmaktadır.

3. BASKI GRUPLARININ İNSAN HAKLARI AÇISINDAN YERİ VE ÖNEMİ

Baskı grubu⁶ (pressure groups) kavramı ilk defa 1925 yılında ABD'de gazeteciler tarafından kullanılmıştır. ABD'den sonra aynı terim farklı dillerdeki çevirisi ile Avrupa'da da kullanılmıştır (Coşar, 1996: 5). Alan R. Ball'a göre, baskı grupları belli bir uyum ve ortak amaç çerçevesinde bir araya gelmiş ve siyasal karar verme sürecini etkilemeye çalışan toplumsal gruplardır (Arı, 2004: 60). Baskı gruplarının özelliklerini 3 başlık altında toplamak mümkündür. Bu kapsamda baskı grupları;

1. Ortak çıkar, tutum ve görüşlere sahip üyelerden oluşmalı,
2. Siyasal iktidar yerine geçmeyi değil, karar verme mekanizmasını dışarıdan etkileme amacı olmalı,
3. Karar alma sürecini etkileme çalışmaları süreklilik arz etmelidir (Buran, 1993: 4).

Ayrıca, baskı grupları ideolojik (düşünce örgütleri, gençlik örgütleri, dinsel örgütler vb.), sınıfsal (işveren örgütlenmeleri, işçi sınıfları vb.) ve politik (bürokrat ve teknokratların örgütlenmeleri, yargı organları vb.) olmak üzere üç kategoriye ayrılmaktadır (Akad, 1976: 78). Bu özellikler ve kategori tanımlamaları göz önüne alındığında başta her türlü dernek, meslek kuruluşu ve sendika olmak üzere STÖ'ler, medya ve hatta iş dünyası baskı grubu olarak nitelendirilebilir. Bunların ortak buluşma noktaları hükümet dışı kuruluşlar olmalarıdır.

Bir ülkede, baskı gruplarının kurallar sistemini oluşturmak için sahip olduğu etki oldukça büyüktür. Çoğulcu demokrasiye göre, bir toplumda, karşılıklı anlayış içerisinde sürdürülebilir tartışmaların, baskı gruplarının kamuoyu ve iktidar arasında kurduğu denge ve bu aktörleri etkileyerek oluşturulduğunu kabul etmesi önemlidir (Akad, 1976: 69). Gerek ulusal gerekse uluslararası alandaki baskı gruplarının insan hakları açısından önemi de tam olarak burada ortaya çıkmaktadır. Bir devletin insan haklarını uygulama ve korumadaki istek ve eylemleri baskı grupları tarafından izlenmekte, değerlendirilmekte ve gerektiği durumlarda müdahale edilebilmektedir. BM'nin kurulmuş olduğu 1945 yılı San Francisco Konferansı'nda, işçileri, kadınları, dini ve etnik grupları temsil eden 40'a yakın STÖ ve küçük ülkelerin temsilcileri ile birlikte daha büyük devletler tarafından insan hakları alanında önerilen kuralların daha açık bir şekilde ifade edilmesini sağlamak

⁶ Zaman zaman birbiri yerine kullanılan baskı grubu ve çıkar grubunun farklı kavramlar olduğunu ve her çıkar grubunun aslında baskı grubu olmadığını iddia eden bir görüş de vardır. Bu görüşe göre, baskı grubu olabilmek için karar vericileri etkileme potansiyeline sahip olmak önemli bir gerekliliktir (Arı,2004: 59).

amacıyla baskı yapmışlardır. Gerçekleştirdikleri kararlı baskı faaliyetleri sonucu BM Antlaşması'na insan hakları ile ilgili bazı ilavelerin koyulmasında da başarılı olmuşlardır. Bu gelişmeden sonra, Antlaşma'nın Önsözü aşağıdaki gibi yazılmıştır;

“İnsanın temel haklarına, insanın haysiyet ve değerine, erkek ve kadınların eşitliğine ve küçük büyük tüm ulusların eşitliğine olan inancı” açıkça teyit etmektedir. I. Maddede belirtildiği üzere Birleşmiş Milletler'in dört ilkesel görevinden biri “ırk, cinsiyet, dil veya din ayrımı yapmadan herkes için insan hakları ve temel özgürlüklere saygıyı” teşvik etmektedir. Diğer fıkralar da uluslararası alanda insan haklarına saygının sağlanması için devletleri BM ile ortak hareket etmek konusunda bağlamaktadır. 7

İnsan hakları ile ilgili çalışan baskı grupları, kamuoyunu sürekli bilgilendirmekte ve aydınlatmaktadırlar. Hazırladıkları raporlar ya da belgeler ve gerçekleştirdikleri kampanyalarla bilgilendirme faaliyetini yaparken diğer taraftan devletlerin sınırları içinde yaşananların sınırlar içinde kalmayacağı mesajı da verirler. Bu kapsamda birçok devlet, meseleye devletçi perspektifte yaklaşarak, egemenlik alanlarına girildiğini öne sürmekte ve uluslararası alanda faaliyet gösteren baskı gruplarının çalışmalarını reddetmektedirler. Ancak buna rağmen, bu kuruluşların çalışmalarının devletler üzerinde etkili olmasına da mani olamamaktadırlar. Örneğin; BM İşkenceye Karşı Sözleşme'nin imza sürecinde Uluslararası Af Örgütü tarafından Hollanda, Fransa ve Avusturya'ya yönelik baskı oluşturulmuştur. Baskılar neticesinde, adı geçen devletler -ki içeride de benzer baskı altındaydılar-, BM İşkenceye Karşı Sözleşme'ni kabul etmişlerdir. Uluslararası Af Örgütü ve benzer hükümet dışı kuruluşların sözleşmeyi kabul ettirerek böylece işkence karşıtlığını uluslararası alanda insan hakları standardı haline getirmelerindeki başarıları dört nedene dayandırılabilir. Birincisi, işkenceyi insan hakları alanında yapılan bir ihlal olarak uluslararası toplumun gündemine yerleştirmeyi sağlayabilmiş olmalarıdır. İkinci neden, sözleşme taslağı hazırlanırken ve imza aşamasında hükümet dışı kuruluşlar BM tarafından sürece dahil edilmişlerdir. Böylece, sözleşmeyi destekleyen diğer topluluklar ve devletlerle işbirliği yapmış ve sözleşme karşıtı olan devletlerin karşısında konumlanmışlardır. Üçüncü neden, yereldede faaliyet gösteren hükümet dışı kuruluşlar ile çalışmışlardır. Bu durum lobicilik faaliyetlerinin yerel ve bölgesel olarak daha etkin olmasını sağlamıştır. Güçlü kaynaklara sahip olmaları da son neden olarak gösterilmektedir. Faaliyetlerini gerçekleştirirken söz konusu ihlallerle ilgili sahip oldukları bilgi ve doküman kaynaklarını sürekli güncelleyerek ellerini güçlendirmişlerdir (Tanrıverdi, 2011:67-68).

Ulusal ve uluslararası hükümet dışı kuruluşların birlikte çalışarak gerçekleştirdikleri baskı, karar vericiler üzerindeki etkinliklerini arttırmalarını sağlamaktadır. Bumerang etkisi olarak da adlandırılan bu durum 5 evreden meydana gelmektedir (Risse, 2000 :189-203);

1. Evre: Ulus ötesi hükümet dışı kuruluşların baskı kurma evresinde, uluslararası toplumun ilgisini çekmek için gerçekleştirilir. Büyük ya da küçük fark etmeksizin ihlalle ilgili toplanan bilgi ve dokümantasyonla uluslararası alanda gündem oluşturmaya başlanır.
2. Evre: Normların inkar edilmesi evresinde, ihlalle suçlanan devlet, durumu iç işlerine karışmak olarak niteler ve sorumluluklarını reddeder. İktidar baskı gruplarını ortadan kaldırma yoluna gidebilir.
3. Evre: Taktiksel kabullenme evresinde, devlet artan baskılar neticesinde politikasında bir değişiklik yapmadan sadece göstermelik olarak ihlaller konusunda birtakım iyileştirmelere gider. Bu evrede hükümet dışı kurumların bir nebze de olsa amaçlarına yaklaştığından bahsedilebilir.
4. Evre: Kuralcı durum evresinde, ihlalci devlet normları kabul etmeye başlar.
5. Evre: Tutarlı davranış kuralı evresinde, ihlalci devlet uluslararası insan hakları sözleşmelerini imzalayarak insan hakları konusunun ülke içinde kurumsallaşmasını sağlar.

Son evrenin tamamlanması ancak, ihlalci devletin insan hakları normlarına uymayı doğallastırıldığında tamamlanabilecektir.

⁷<http://www.unicankara.org.tr/today/4.html> Erişim tarihi: 01.06.2018

Baskı gruplarının amaçlarına ulaşmak için kullandıkları çeşitli yöntemler vardır. Bunlar arasında; ikna, lobcilik, panel, konferans gibi etkinlikler düzenleme, medya ve kamuoyu oluşturma, itaatsizlik ve sabotaj en çok kullanılanlar arasında sayılabilir (Kitapçioğlu,2013: 388).

4. İNSAN HAKLARI İÇİN POLİTİKA ETKİLEME YÖNTEMİ OLARAK LOBİCİLİK

Baskı gruplarının karar vericileri etkilemek için özellikle uluslararası alanda en çok kullandıkları etkinliklerden biri de lobcilik faaliyetleridir. Çoğu zaman özellikle insan hakları alanında savunuculukla birbiri yerine kullanılsa da benzer süreçlere sahip olmalarına rağmen hedef kitle ve yöntem bakımından ayrılmaktadırlar. Öncelikle bir lobi faaliyetinin hedef kitlesi karar vericilerdir. Amaç ise karar vericileri etkileyerek karar alma sürecine dahil olmak suretiyle politika değiştirmektir. Savunuculuk faaliyetlerinde ise öncelik karar vericileri etkilemek üzere halkın bilgilendirilmesi ve konuyla ilgili farkındalığının artırılmasıdır. Bunu yaparken eğitim, kampanya gibi etkinliklerden faydalanılır. Lobciliğin temel öğeleri arasında fikir birliğine dayalı olmak, müzakere ve diyalog vardır.

Doğrudan ve dolaylı (tabandan) olmak üzere iki çeşit lobi çalışması vardır. Dolaylı lobcilik karar vericilerin yasama sürecinde lobciler ile doğrudan ve yüz yüze iletişime geçtikleri yöntemdir. Dolaylı lobi çalışması ise yasa yapıcıyı etkilemek için halkı etkileme yönteminin kullanılmasıdır. Bu yöntemin lobi faaliyeti olarak sayılabilmesi, belirli bir yasal düzenlemeyi işaret etmesi ve son tahlilde mesaj alıcısının bu konuyla ilgili harekete geçmesi ile mümkündür. Her ne kadar dolaylı lobcilikle benzer bir tarafı olsa da savunuculuk faaliyeti ile lobcilikten farklı olarak gazete yazıları, tanıtım materyalleri gibi araçlarla daha geniş bir kitlenin etkilenmesi sonucu mümkündür.

Lobicilik bir politika etkileme sürecidir. Avrupa Birliği tarafından çeşitli alanlarda çalışan STÖ'lerin kapasitelerini geliştirmeye yönelik oluşturulmuş bir platform olan Technical Assistance for Civil Society Organisations (TACSO) tarafından hazırlanan Toplumsal Değişime yönelik Savunuculuk ve Politika Etkileme El Kitabı'nda hükümet dışı kuruluşların lobi ve savunuculuk faaliyetlerini planlamaları ve başarılı bir şekilde gerçekleştirmeleri için bir model önerilmiştir. Politika Etkileme Döngüsü denen bu model aşamaları ve şeması aşağıdaki gibidir;

Şekil -1: Politika Etkileme Döngüsü

Kaynak: Toplumsal Değişime Yönelik Savunuculuk ve Politika Etkileme Elkitabı, 2011: 45

Politika Etkileme Döngüsüne göre politika etkileme sürecinin ilk aşaması doğal olarak politika konusunun tanımlanmasıdır. Bir sonraki aşama ve belki de sürecin en önemli adımı ise bilgi toplamadır. Bilgi toplama aşamasında edinilen bilgi sonraki aşamaların kurgulanmasına da etki eden bir niteliktedir. Erken mesaj döneminde işbirliği kurulacak olan diğer aktörler konuyla ilgili bilgilendirilir ve bu doğrultuda çeşitli ittifaklar ve işbirlikleri oluşturulur. İşbirlikleri oluşturulan aktörler ile bir ortak eylem planı çıkarılır, söz konusu plan neticesinde ulaşılan çıktılar ile oluşturulan mesajlar ilgili politika yapıcılara iletilir. Son olarak tüm sürecin bir değerlendirmesi yapılır. Değerlendirme sonucunda sürecin başarısız ya da başarılı olmak üzere iki şekilde sonlanma ihtimali bulunmaktadır. Süreç başarısız ise yeniden bir konu belirlenir veya mevcut konu üzerinde çeşitli güncellemeler yapılır; başarılı ise yeni ihtiyaçlar göz önüne alınarak yeni bir politika konusu tanımlanır.

En etkin baskı gruplarından biri olan Uluslararası Af Örgütü'nün İsviçre Sözcüsü Alain Bovard, insan hakları alanında çalışacak olan lobcinin özelliklerine değinmiş ve bu özellikleri beş kategoride toplamıştır. Buna göre lobcilik faaliyeti bir nevi alışveriştir. Lobici olacak kimse karşılığı olmadan bir şey alamaz. Bovard'a göre lobcilik faaliyetleri kapsamında ilk kural bir şey istemeden veya almadan önce bir şey sunmaya veya vermeye hazır olmak gerekmektedir. Ayrıca "komisyonda neler tartışıldı", "ilgili dosya kimdedir" gibi bilgiler idari kadrolarda yerleşik kişilerin elinde olan bilgilerdir. Bu bilgiler örneğin medyada yayınlanmaz ancak sır niteliği de taşımaz. Yani kamuya açıklanmadığı gibi saklı tutulmak zorunluluğu da yoktur ki bu tip bilgilere "gri bilgi" olarak da adlandırılmaktadır. Dolayısıyla söz konusu bilgileri edinmek için ilgili kişileri bulup o bilgiye ulaşmak gerekir. İşte bu noktada lobcinin, lobi faaliyetinde bulunduğu kişiye hangi bilgiyi sunacağı önemlidir (Bovard, 2003: 6-7).

Lobicinin buldurması gereken bir diğer özellik ise iyi bir iletişimci olması gerekliliğidir. Çünkü lobcilik bir iletişim işidir. Lobi faaliyetleri gerçekleştiren tüm örgütlerin aslında bir imajı vardır. İmajı oluşturan ise iletişim yöntemidir. Bovard, üçüncü özellik olarak, lobciliğin bir ittifak olduğunu belirtmektedir. Konuyla ilgili karar verme sürecinin içinde olan aktörlerin her birinin, konu hakkında ifade etmek ya da paylaşmak istedikleri mutlaka bir konu vardır. Ayrıca Bovard, aktörlerin farklı yöntemlerle ve farklı ihtiyaçlara yönelik çalışsalar da ortak amaç için bir araya gelebileceklerinin altını çizmektedir. Örneğin 2002 yılında İsviçre hükümeti iltica konusunda bir yasa önerisi yapmış ancak bu yasanın geçmesini istemeyen aşırı sağcı parti ile komünist parti işbirliğine gitmiştir. Her iki tarafın da nedenleri farklı olsa da amaçları yasanın kabul edilmesinin engellenmesi olmuştur. Komünist parti yasanın çok kısıtlayıcı ve insan haklarına uygun olmadığını; aşırı sağ parti ise yasanın oldukça gevşek ve her türlü yasa dışı göçün mümkün olacağı bir ortam yaratacağını savunmuştur. Kurulan bu ittifakla yasanın meclisten geçmesinin engellenmesi sağlanmıştır. Bu noktada lobcilik bir ittifak kurma davranışıdır ve lobcinin birlikte hareket edeceği kuruluşları ya da aktörleri bulması son derece önemlidir. Bovard'a göre yalıtılmış olarak kalmaktansa uzlaşmaya gitmek daha kazançlı olabilir (Bovard, 2003: 8).

Dördüncü sırada lobciliği, politik kültür, idari kültür, STK kültürü gibi çeşitlerin olduğu kokteyle benzetmektedir. Brüksel'de Bernard Le Gray isminde ünlü bir lobici işini %20'si hukuk, %20'si politika, %20'si ekonomi, %20'si diplomasi, %20'si ise iletişim olarak tarif etmektedir. Oranların çalışılan alan ve konuyla ilgili değişebileceğini ama lobciliğin farklı ilgi alanlarından meydana gelen bir karışım olduğunu ifade etmektedir. Son olarak ise; lobcilik zamana yayılarak yapılır. Karar verme süreci aylar ve hatta yıllar alabilir. Bu sebeple; çok sabırlı olmanın önemli olduğunu vurgulamaktadır. Çünkü lobi faaliyetlerinin sonuçları zaman içerisinde ortaya çıkabilir. Ayrıca stratejik plan gerektiren lobcilikte, söz konusu planın uygulanması için de çoğu zaman sabırlı olmak gerekecektir. (Bovard, 2003: 8)

Uluslararası sistemde insan hakları alanında çalışma yürüten birçok kuruluş ve örgüt mevcuttur. İnsan hakları konusunda uluslararası alanda faaliyet gösteren aktörler çeşitli dernekler, Katolik Kilisesi, işçi sendikaları, etnik lobiler ve diğer sivil topluluklar olarak sıralanabilir (Forsythe, 2000: 164-165). Bu baskı grupları çeşitli etkinlikler ile direkt olarak politika yapıcılarının

dikkatini çekerek süreci etkilemeye çalışmaktadır. Bu kapsamda raporlar hazırlamakta, birebir görüşmeler gerçekleştirerek sürekli diyaloglar gerçekleştirmektedir.

Lobicilik faaliyetleri karar alma süreçlerini etkilemek için yapılmasının yanı sıra kaynak yaratmak için de yapılmaktadır. Dolayısıyla insan hakları alanında gerçekleştirilen herhangi bir çalışma için gerek duyulan finansal kaynak lobi faaliyetleri neticesinde elde edilebilir.

Bovard lobicilik faaliyetleri ile ilgili hükümet dışı kuruluşların ya da STÖ'lerin bir konuya daha dikkatini çekmektedir: devletin farklı kuruluşları farklı bakış açıları ile konuya yaklaşıyor olabilirler dolayısıyla lobiciler bu bölünmelerden olabildiğince yararlanmalıdır. Mesela, insan hakları konularından biri olan sığınma yasasında bir değişiklik önerilmekte olduğu varsayıldığında Dış İşleri Bakanlığı ve İç İşleri Bakanlığı'nın duruma yaklaşımları farklı olacaktır. Dış İşleri Bakanlığı, uluslararası alanda ülkenin imajını güçlendirmek için insan haklarına saygı gösteren bir pozisyonda olmak isteyecektir. İç İşleri Bakanlığı ise olayı farklı bir açıdan ele alarak yasa dışı göç boyutuyla ilgilenecek ve bunun olmaması için çaba harcayacaktır. Bu kapsamda, devlet idaresi içinde kısa süreliğine de olsa aynı sorun ile ilgili farklı çıkarların varlığı söz konusudur. Bu durum aslında lobiciler için müdahale etmeleri açısından kilit bir zaman dilimidir. Bu müdahale ne kadar erken gerçekleştirilirse, müdahalenin etkisi de o kadar artacaktır.

SONUÇ

İnsan hakları bilgi önermeleri ya da bilgi ile ilgili talepler değildir. İnsan hakları bir gereklilik ortaya koyar ve bu bağlamda birtakım istekler geliştirir. İnsan hakları özel bir haklar grubudur ve bir kişinin sadece insan olduğu için sahip olduğu haklardır. Diğer taraftan haklardan fiili olarak söz edilmesi ancak hakların tehlikede olduğu zamanlarda mümkündür.

İnsan hakları ile birlikte sıkça dile getirilen bir diğer kavram ise evrensellik kavramıdır. Çünkü insan hakları evrenseldir. Yani insana dair hak olan tüm durumlar dünya üzerinde yaşayan ve hatta henüz doğmamış tüm insanlar için geçerlidir. İnsan haklarının evrenselliği konusuna katılmakla birlikte uygulama kültür ve coğrafyaya göre değiştiği gerçeğini kabul etmek gerekir. İnsan hakları standartları gerçekten herkes için geçerli midir sorusu kültürel rölativite perspektifinden değerlendirildiğinde pek mümkün görünmemektedir. Bu noktada, Donnelly (1995: 284) insan haklarının evrenselliği ve özgüllüğü arasındaki etkileşimi vurgulamaktadır. İnsan haklarının bir dizi emredici ve etkili uluslararası hukuk normu ile kurallaştırılmış ahlaki evrenselliği, ancak özgül ulusal faaliyetler ile hayata geçirilebilecektir.

Bu noktada, yani ulusal faaliyetlerin öneminden bahsedildiği bir durumda, devletlerin insan haklarının hem uygulayıcıları hem de koruyucuları olduklarını ifade etmek mümkündür. Ancak insan hakları kavramının gelişmeye başladığı zamanlardan itibaren bu alanda yaşanan birçok hak ihlali olması insan haklarının korunması için bir takım baskı gruplarının da harekete geçmesine sebep olmuştur. Baskı grupları, temelde karar verme süreçlerini etkileyerek ilgili alanda uygulanacak politikaların değişimi için çaba sarf eden gruplar olmakla birlikte bu amacı gerçekleştirmek için de birçok yöntem kullanmaktadırlar. Bu yöntemlerden biri olan lobicilik ile de, koruma yükümlülüğü devlette olan insan hakları konusunda hükümetlere baskı uygulamak suretiyle yaşanan ihlallerin önüne geçmeye çalışmaktadır.

Kuşkusuz ki her devlet kendi egemenlik alanında dış güçlerin müdahalesinden rahatsız olur ve bir şekilde kendi tepkisini geliştirir. Bu durum insan hakları konusunda da benzer bir yapı sergilemekle birlikte devletler insan hakları meselesinin iç işleri olduğu gerekçesiyle dışarıdan gelecek müdahaleye sıcak bakmamaktadır. Ancak, özellikle BM tarafından yayınlanan İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi ile hukuki bir zemine oturtulmuş olan insan hakları normlarının diğer uluslararası arası örgütlerin çalışmaları ile de desteklenmekte olması baskı gruplarının da elini güçlendirmiştir. Aynı zamanda söz konusu normların bir şekilde denetim mekanizmasına sahip olmaları uluslararası alanda insan haklarının uygulanması ve korunması konusunda bağlayıcı bir nitelik kazanmasına da katkı sağlamıştır.

Söz konusu baskı grupları tarafından lobi faaliyetlerinin, insan hakları ihlallerinin önlenmesi konusunda etkin yöntemlerden biri olmasının yanı sıra, çeşitli sebepler dolayısıyla da çok sık uygulanan bir yöntem olmadığı gibi akademik olarak da üzerine çok fazla çalışılmadığını ifade etmek yanlış bir söylem olmayacaktır. Yapılan literatür çalışması sonrası konuyla ilgili çok kısıtlı kaynağa ulaşılmış olmasına rağmen, aslında yaşanan örnekler göstermektedir ki bu alanda gerçekleştirilen lobi ve hatta savunuculuk çalışmaları özellikle planlı ve stratejik bir yaklaşımla yapıldığı takdirde sonuç vermektedir. Bunun için dikkat edilmesi gereken noktalar ise aşağıdaki gibi sıralanabilir;

- Lobi yapan kuruluşun mutlaka bir stratejisi olmalıdır,
- Lobıcılık bir alış veriş sürecidir dolayısıyla ortada kazan kazan ilişkisine dayalı bir etkileşim söz konusudur,
- Konuya taraf olan ilgili aktör ya da paydaşlar ile sürdürülebilir işbirlikleri geliştirilmelidir,
- Lobi faaliyetlerinin başarısında yürütülen stratejideki iletişim donanım ve konuyla ilgili görevli lobinin kişisel iletişim becerileri son derece önemlidir.

Özellikle uluslararası alanda etkinlik gösterme amacıyla olan bir lobi faaliyetinin yerel STK'lar ile işbirliği içinde olması lobinin amacına ulaşması için büyük katkı sağlayacaktır. Yine bu alanda çalışan ve güçlü lobi faaliyetleri olan hükümet dışı organların konuyla ilgili çalışmalara ilişkin belge, rapor gibi dokümantasyonları paylaşmaları da lobıcılık ve savunuculuğun insan hakları alanında daha yaygın kullanımı açısından cesaretlendirici olacaktır.

KAYNAKÇA

Akad, Mehmet. (1976), Baskı Gruplarının Siyasal İktidarla İlişkileri, Fakülteler Matbaası, İstanbul

Atalar, Ömer. (2002). Avrupa Birliği ve İnsan Hakları. (Uzmanlık Tezi). Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı, Ankara.

Bovard, Alain. (2003). Politikaları Etkileme Süreçlerinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü STK Yönetimi Konferans Yazıları no 2. İstanbul Bilgi Üniversitesi STK Eğitim ve Araştırma Birimi https://stk.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/01/31/bovard_stk_2.pdf Erişim tarihi: 02.06.2018

Buran, Hasan. (1993). Baskı Grupları; Türkiye'de Dernekleşme ve Balkan Göçmen ve Mülteci Dernekleri Örneği, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi

Cosar, Sinan. (1996). Baskı Grupları ve Etkileme Yöntemleri, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi

Çeçen, Anıl. (1982). İnsan Hakları Yıllığı, TODAİE Yayınları, Ankara

Donnelly, Jack. (1995). Teoride ve Uygulamada Evrensel İnsan Hakları, Çev. Mustafa Erdoğan ve Leveny Korkut, Yetkin Yayınları,

Forsythe, David P. (2000). Human Rights in International Relations, Cambridge University Press, Cambridge

Giritli, İsmail ve Güngör, H. Atilla. (2002). Günümüzde İnsan Hakları, Der Yayınları, İstanbul

Gülmez, Mesut. (2001), İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi, TODAİE Yayınları, Ankara

Gürcan, E. Cenk. (2012). "Küresel İnsan Haklarının Yerele Etkisi: Açıklayıcı Yaklaşımlar Üzerine Kısa Bir İnceleme" Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 14/2 ss: 159-192

İren, A. Ali (2016). “Uluslararası İlişkilerde Koruma Sorumluluğu Kavramına Teorik Bir Yaklaşım: İngiliz Okulu Perspektif”, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi

Kapani, Müncü. (1981). Kamu Hürriyetleri, AÜHF Yayınları, Ankara

Kapani, Müncü. (1993). Kamu Hürriyetleri, 7. Basım, Yetkin Yayınları, Ankara

Karakulak, Seral. (2007). “Felsefe Açısından İnsan Hakları ve İnsan Hakları Sorunları” Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi

Kitapçioğlu, Tülay. (2013). “Baskı Grupları ve Demokrasi” <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2013-106-1280> Erişim tarihi: 01.06.2018

Mumcu, Ahmet (1994). İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri. Savaş Yayınları, Ankara

Özdek, Y. (2004). Avrupa İnsan Hakları Hukuku ve Türkiye, TODAİE Yayınları, Ankara

Sancar, Mithat., (2003), ‘İnsan Hakları: Retorik, Hukuk ve Gerçeklik’, Birikim, S.165, ss. 124-128

Toplumsal Değişime yönelik Savunuculuk ve Politika Etkileme Elkitabı. (2011). Sivil Toplum Kuruluşları için Teknik Destek- TACSO Bölge Ofisi

Tanrıverdi, Görkem. (2011). İnsan Hakları Alanında Çalışan Hükümet Dışı Kuruluşların Dış Politikaya Etkisi, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi

Thomas,Risse. (2000). The Powers of Normsversus the Norms of Power: Transnational Civil Society and Human Rights, (ed. Ann M. Florini), Third Force- The Rise of Transnational Civil Society, The Japan Center of International Exchange, Tokyo